

CZU: 37.01:172(091)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4557336>

VALORILE FUNDAMENTALE CA REPERE EPISTEMOLOGICE ÎN EDIFICAREA PARADIGMEI IDEALULUI EDUCAȚIONAL

Mona-Lisa-Ștefania CIOBANU

Universitatea de Stat din Moldova

Ne propunem, în cele ce urmează, să evidențiem câteva dintre opiniile formulate de unii gânditori de seamă ai umanității din veacurile trecute – fie ei filosofi sau teoreticieni ai culturii, civilizației ori ai științelor educației – cu privire la *problematica valorii*, în general, cu accent asupra valorilor fundamentale și a impactului acestora asupra conturării paradigmei idealului educațional din diverse epoci. Pe deplin conștienți de vastitatea temei, căreia ar trebui să i se consacre o cercetare exhaustivă, într-un volum distinct, mărturisim că ne-am propus deocamdată doar să semnalăm subiectul în cauză, formulând câteva aserțiuni cu intenționalitate mai curând prolegomenică/ propedeutică. Ne-am oprit în pragul epocii moderne, întrucât de aici înainte pedagogia se desparte tot mai mult de filosofie, conturându-se o disciplină aparte, cu obiect de studiu propriu, denumită cel mai adesea *filosofia educației*. De remarcat, din perspectiva temei abordate de noi aici, este faptul că, indiferent de denotația atribuită disciplinelor care se ocupă de educație, problema privind valorile fundamentale este una recurentă, după cum perenă este și influența ori contribuția acestora la edificarea paradigmei idealului educațional în diverse epoci.

Cuvinte-cheie: valoare, axiologie, paradigmă, epistemologie, teoria valorilor, filosofia culturii, filosofia educației.

FUNDAMENTAL VALUES AS EPISTEMOLOGICAL REFERENCES IN EDIFYING THE PARADIGM OF THE EDUCATIONAL IDEAL

In this article we intend to highlight certain opinions formulated by some leading thinkers of humanity from the past centuries - philosophers and theorists in the field of culture, civilization or educational sciences - on *the issue of value* in general, with emphasis on the fundamental values and their impact on shaping the paradigm of the educational ideal in different eras. Fully aware of the vastness of the topic that deserves an exhaustive research in a separate volume, we intend, for the time being, to have an initial approach to the subject matter, formulating some assertions in a rather prolegomenic/propaedeutic manner. We focused on the beginning of the modern epoch, because from then on pedagogy becomes more and more separated from philosophy, outlining a special discipline, with its own object of study, most often called the *philosophy of education*. Interesting to note that from the perspective of the subject under investigation, regardless of the name given to the disciplines dealing with education, the problem of fundamental values is a recurring one; likewise, their influence or contribution to building the paradigm of educational ideal in different epochs is enduring too.

Keywords: value, axiology, paradigm, epistemology, value theory, philosophy of culture, philosophy of education.

Introducere

După cum indică însuși titlul, prezenta lucrare abordează o temă pedagogică aflată sub incidența demersului filosofic, situându-se adică la confluența *axiologiei cu educația*. Conform definiției de dicționar, *axiologia* este o disciplină filosofică ce se ocupă cu studiul sistematic al originilor, esenței clarificării, ierarhizării și funcției sociale a valorilor. În calitatea sa de teorie generală a valorilor, sau chiar de *știință a valorilor*, axiologia presupune, ca orice altă știință, cercetarea, cunoașterea și stăpânirea atât a axiologiei, cât și a fenomenologiei domeniului de care se ocupă. Privită din acest punct de vedere, știința valorilor se aseamănă cel mai mult cu știința istoriei. Ca și aceasta, presupune logica cugetării și cercetării prin care rodosc valorile, existând ca lume obiectivă. În acest sens, Nicolae Iorga consideră că gândirea, cugetarea „artistului creator se încarnează și devine veșnică în haina materiei spiritualizate”. Ființând, ca și faptele istorice, numai în spațiile axiologiei umane, valorile se impun ca existență socială absolută prin autonomia pe care o manifestă față de insul social. Se poate vorbi, așadar, și de o apropiere a axiologiei cu sociologia, mai ales grație puterii de antrenare a individului într-un nou proces atât de creare, cât și de consum al valorilor, precum și prin intensitatea satisfacției de *adevăr, bine și frumos* pe care i-o provoacă. Am menționat astfel cele trei valori pe care cei mai mulți teoreticieni ai domeniului le consideră a fi fundamentale, în timp ce unii – adăugând acestora și *valoarea religioasă* (sacral) – vorbesc chiar de un sistem al valorilor fundamentale. Pe lângă aceste câteva valori considerate a fi fundamentale, există încă altele mai mult sau mai puțin importante (care se cer a fi ierarhizate și

clasificate într-un context ulterior), ceea ce a făcut să se vorbească, pe bună dreptate, de o veritabilă *lume a valorilor*. Este unanim acceptată, în cele mai diverse teorii și concepții, realitatea că ființa umană a fost dominată dintru început de sentimentul împlinirii, care nu poate fi satisfăcut decât în și prin lumea creațiilor, a valorilor. Referitor la această lume a valorilor, Mircea Măciu spunea: „Ca prim univers social și ca matrice a ființei umane – oricât de primă – lumea valorilor se întemeiază – concomitent cu observarea și cunoașterea naturii – pe: a) *logica cugetării*; b) *răspunderea socială a acțiunii*; c) *rodirea poetică a spiritului*; d) *înălțarea* (educarea) culturală a simțirii; e) *împlinirea liberă a binelui*; f) *trăirea artistică a frumosului*. Este necesar să precizăm – conchide sociologul – că *primul univers social* nu apare concomitent cu actul de repetiție al ființei care l-a practicat în lumea animal-biologică” [1, p.229-230]. Înțelegem de aici că valorile nu-și au originea în actele de repetiție care au fost practicate ca succesiuni de deprinderi. E de acceptat, mai curând, ipoteza conform căreia primul univers social apare în „momentul” când primul act de repetiție a fost reținut pentru a fi transcris la urmași. În acest context, adică în aceste activități și fapte primare, independente de natură, poate fi plasată *geneza valorilor*, care marchează totodată eliberarea omului de natură, independența sa de aceasta. Deși, Tudor Vianu, de pildă, consideră că valoarea poate fi cercetată și definită numai *în raport* cu o cerință, cu o satisfacție, cu împlinirea unei nevoi materiale și/ sau spirituale, lumea pe care o compun valorile oferindu-i-se ca fapt de cunoaștere. Într-o conferință ținută la Paris, în 1937, având ca obiect chiar *Originea și valabilitatea valorilor*, reputatul estetician afirma: „Nu este deloc just a spune că faptul că valorile provin dinafară, dintr-o sferă autonomică *sui-generis*, care ajunge a le cunoaște. Ne putem foarte bine reprezenta că valorile, deși ar avea o origine externă și autonomă față de spirit, dobândesc, îndată ce pătrund în el, forme subiective și de o valabilitate cu totul mărginită. Nici în axiologice, nici în epistemologie, obiectivitatea autonomă a datelor nu garantează valabilitatea absolută a chipului în care le răsfrângem. Sfera de proveniență a unor elemente apărute în conștiința noastră nu garantează valoarea lor. Încercarea de a funda caracterul absolut al valorilor prin invocarea sferei autonome a provenienței lor nu mi se pare satisfăcătoare” [2, p.114-115]. Într-adevăr, indiferent dacă reprezintă realizarea conștientă a unor idealuri sau dacă s-au născut la nivelul practicii spontane, valorile se constituie într-o nouă realitate în care își găsesc concretizarea forțele esențiale umane. „Natura acestor forțe – preciza esteticianul Ion Pascadi – exprimând omul ca ansamblu al relațiilor sociale – este sorgința celor mai diferite tipuri de valori, răspunzând unui ansamblu de cerințe axiologice” [3, p.47]. La rândul său, filosoful Blaga, referindu-se la același proces al apariției valorilor, spunea: „Accentul axiologic e și el, înainte de toate, reflexul unei atitudini inconștiente a spiritului uman. Deși organic solidar cu orizonturile sale, inconștientul ia o atitudine și o inițiativă „prețuitoare” față de orizonturile asupra cărora s-a fixat, aceasta în sensul că le investește cu accentul unei valori” [4, p.97-98]. Cert este că *lumea valorilor* constituie o realitate de un fel deosebit, în sensul că este distinctă de obiectele și fenomenele existente „ca atare”, necuprinse în procesul practicii umane și în afara unei funcționări sociale concrete. Altfel spus, lumea valorilor nu există înaintea sau în afara societății, iar valorile de orice fel nu apar decât în, prin și pentru societate, ca produs al creației umane, deci prin intervenția creatoare a conștiinței umane. Subliniind că valoarea apare în raportul dintre subiect și obiect, Ion Pascadi preciza că valoarea „nu constă în acest raport și nici nu rezidă în vreunul din elementele sale componente, ci reprezintă un *produs nou*, a cărui existență se bazează pe realitatea naturală și socială ca atare, dar nu se limitează la ea, ci i se alătură ca o „a doua realitate” construită de om” [3, p.50]. Anterior însă lui Ion Pascadi, filosoful Petre Andrei a stabilit că fenomenul valorii e un fenomen psihic, un *sentiment*, care întovărășește o judecată și care caută să realizeze obiectul său sub forma unui scop” [5, p.46]. O definiție pertinentă a valorii ne oferă monumentalul *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, unde respectivul concept este explicat astfel: „Calitate sau ansamblul de calități (deosebite) ale unor obiecte, fenomene, fapte, idei raportate la normele ideale ale tipului sau la necesitățile sociale și la idealurile generate de acestea; însemnătate, importanță atribuite unor obiecte, fenomene, idei etc. În funcție de corespondența lor cu situațiile și idealurile unui individ sau ale unei colectivități” [6, p.2138]. Însă, conform unei aserțiuni a lui Tudor Vianu, o definiție se obține prin clasificarea noțiunii de definit în sistemul ei natural, adică prin precizarea locului pe care această noțiune îl ocupă în raport cu categoria mai largă care o cuprinde (*genus proximum*) și în raport cu trăsăturile diferențiale care o deosebesc de celelalte noțiuni cu care se poate întruni în cuprinsul aceleiași clase largi (*diferențiae specifica*)” [2, p.161]. Într-adevăr, valorile trebuie clasificate în legătură cu aceste două coordonate. Dar o clasificare nu este numai o ordonare, o grupare de idei pentru a înlesni travaliul științific; ea trebuie să servească unei teorii, să constea din judecăți adevărate pentru ca prin gruparea și subordonarea lucrurilor să se poată alcătui o teorie a lor. În opinia cercetătorului Vl.Pâslaru,

valorile ar fi de două feluri: moștenite (date) și dobândite. „Valorile dobândite sunt cele elaborate/ produse/ create de oameni și definite prin termenul generic *cultură* [7, p.3-8]. Iar după Tudor Vianu, valorile culturale sunt în număr de șase: valoarea economică, teoretică, etică, politică, estetică și religioasă. „Așa, pentru antichitate – precizează Vianu, enumerând cele trei valori considerate a fi fundamentale –, valoarea supraordonată era valoarea teoretică: *adevărul*. Iată, de pildă, valoarea morală definită în legătură cu această valoare teoretică supraordonată. Pentru Socrate, care dă tonul întregii dezvoltări a problemei etice în antichitate, răul nu este decât ignoranță, iar *binele* este cunoștință: o încercare foarte instructivă deci de a face să derive valoarea morală din valoarea teoretică sau intelectuală. Dar nu numai binele era considerat în antichitate ca o dependență a adevărului; același loc era rezervat și *frumosului*” [2, p.162]. Se poate deduce de aici că problema valorii în general și, în special, cea a valorilor fundamentale are o vechime remarcabilă, fiind una dintre cele mai abordate și dezbătute în cadrul diferitelor științe: filosofie, sociologie, pedagogie, psihologie, culturologie etc. „Urmărind pe axa timpului tratarea conceptului de valoare și analizând literatura de specialitate – scrie Angela Tulei –, putem afirma că primele reflecții cu privire la valori erau despre domeniul *fizic*, despre domeniul *logic* și despre cel *moral*. De fapt, mereu se simte nevoia de a da răspuns marilor întrebări pe care și le pune omul în legătură cu experiența în ansamblu, cu privire la ierarhizarea valorică a formelor de existență, la relațiile omului cu ansamblul universului și al valorilor făurite de el. De aceea, reflecții constante asupra valorilor au frământat și continuă să frământă cercetători din toate timpurile” [8, p.146]. Într-adevăr, problema valorii are o vechime remarcabilă. În acest sens, cercetătorul Ion Pascadi consideră că fiecare savant și-a pus, într-un fel sau altul, întrebări despre natura valorilor, despre geneza, valabilitatea și cunoașterea lor și a încercat să le dea răspunsuri teoretice, în concordanță cu ansamblul concepției sale, cu particularitățile modului de gândire al epocii și al culturii în care a creat, precum și cu valorile fundamentale ale acelei epoci și cu idealurile ei. Orice teorie a valorilor a fost atât o explicație privind esența și rostul valorilor, cât și o interpretare și promovare a lor [9, p.70]. Așa, de pildă, la gânditorii antici indieni (Bagavad – Gita, Samkhya, Zoga, Budismul), chinezi (Confucius), greci (Socrate, Platon, Aristotel) se întâlnesc concepte importante referitoare la chestiunea valorilor. În scrierile filosofice menționate se pot regăsi în germene aproape toate problemele principale ale valorii, precum definirea noțiunii de valoare, raportul dintre valoare și valorificare, natura valorilor, specificul categoriilor axiologice, legătura lor cu procesul cunoașterii, cu activitatea umană, ca premisă a trecerii de la potențialitate la activitate [9, p.8]. Îndeosebi, valorile fundamentale Adevărul, Binele, Frumosul au constituit coloana vertebrală și au asigurat continuitatea în evoluția societății, fiind puncte de reper pentru judecata de valoare specifică omului. Triada de valori menționată și problematica acesteia a fost studiată – cum spuneam – încă din vechime, în special de către filosofi antici greci. Cel dintâi, în ordine cronologică, este Socrate, de la care, din păcate, nu ne-au rămas lucrări scrise, ci doar informații cuprinse în *Dialogurile* discipolului său Platon. Toate aceste dialoguri au cunoscut, de-a lungul timpului, diferite interpretări, datorită complexității și subtilității ideilor pe care le conțin. În dialogurile *Phaidon* și *Apărarea lui Socrate* sunt redată două momente diferite ale vieții lui Socrate: împrejurările morții acestuia și atracția sa din tinerețe pentru domeniul fizicii, ca proces al cunoașterii cauzelor fiecărui lucru. *Apărarea lui Socrate* este, de fapt, un dublu portret: al lui Socrate și al lui Platon, sub aspectul modului de viață și al comportamentului în societate. În privința sistemului de valori fundamentale, e de observat că – în concepția lui Socrate – procesul cunoașterii lucrurilor este alcătuit din ironia socratică (în sens de respingere și demonstrare a erorii) și din maieutica socratică (în accepțiunea că, pentru a descoperi adevărul, fiecare om, indiferent de origine, educație sau stare socială, trebuie ajutat sau provocat prin întrebări și răspunsuri bine gândite să participe la căutarea adevărului). Platon dezvoltă această metodă în dialogul *Phaidron*, în care avem schițarea ei ca discuție care depinde de faptul dacă participanții sunt dispuși să argumenteze cinstit și să descopere adevărul, pe care nimeni nu-l deține în prealabil și nu-l poate invoca drept garanție. „Forța explicativă a acestei metode – consideră universitarul Marian C. Călin – decurge din ordinea sau etapele utilizării ei. Acestea sunt:

- Ironia sau ignoranța inițială a auditorului (punerea întrebării);
- Scoaterea la iveală a *adevărului*/ respingerea ideilor false;
- Inducția (găsirea generalului în particular, prin compararea ideilor formulate care dau loc la contradicții, pentru că același lucru poate să apară unu și multiplu, mare și mic);
- Definiția parțială și generală (integrarea noțiunilor singulare în noțiuni generale).

Acest demers procedural explică accesibilitatea dialogului, explică cum este posibilă ridicarea gândirii de la idei particulare la idei generale teoretice” [10, p.22].

În ceea ce privește întemeierea rațională a vieții morale, Socrate plasează binele înaintea răului, după cum se poate constata din dialogul intitulat *Apărarea lui Socrate*. „În concepția sa – precizează Marin C. Călin – binele este cauza primară și ultimă a existenței omului, în funcție de care el poate fi făcut în mod conștient sau inconștient. În consecință, oamenii recurg la mijloacele pe care le vor folosi, unul dintre acestea fiind știința virtuții în relație cu voința lor” [10, p.22]. De fapt, aceste virtuți sunt, în realitate, tot atâtea valori morale, precum înțelepciunea, curajul, cumpătarea dreptatea, a căror tratare Platon o va relua și adânci în dialogul *Republica* și în alte dialoguri, conturând astfel o *teorie a valorilor*, ca referință a educației morale.

În gândirea lui Socrate – și, implicit, a lui Platon, care îi comentează ideile – prin cunoașterea de sine ajungem să ne putem îngriji efectiv de noi, ajungem să înțelegem că „omul este altceva decât propriul său corp”, că umanul din om presupune a deosebi ceea ce ești de ceea ce ai, că acest uman este armonia în care *binele, adevărul, frumosul și dreptatea* alcătuiesc o unitate, un sistem de valori fundamentale. Pentru Platon, procesul cunoașterii este o mișcare graduală, în etape, de reamintire ca desprindere de lumea senzorială spre lumea ideilor, alcătuită din *entități de valoare* pe care le putem cunoaște prin rațiune. Iar valoarea principală a cunoașterii este *adevărul*, căruia îi sunt consacrate diferite aserțiuni în dialogurile *Republica VII*, *Theaitetos*, *Carmides*, *Phedron* și *Alcibiade*. *Adevărul* este o valoare integrată în rândul valorilor de *bine, frumos, dreptate*, împreună cu care alcătuiește ceea ce numim astăzi *sistemul de valori fundamentale*. Important de precizat, din perspectiva temei abordate de noi aici, este faptul că fără acest *sistem de valori fundamentale* nu se poate concepe o educație care să contribuie la desăvârșirea omului, adică un demers intelectual, moral, estetic și civic. „Acest demers – remarcă, cu justețe, Marin C. Călin – este gândit de către Platon prin ceea ce astăzi se numește curriculum și ar cuprinde: studiul științelor – geometria, astronomia, dialectica și practicarea gimnasticii și a muzicii – care să educe și să dezvolte diferitele virtuți ale comportamentului individual și social al oamenilor” [10, p.25].

O altă problemă prioritară în dialogurile lui Platon o constituie virtuțile și valorile morale, estetice și civice și învățarea lor. În gândirea lui Platon, virtuțile și valorile morale și estetice sunt cauza și scopul vieții omului și al educației, pentru că orice acțiune umană trebuie să fie îndreptată spre *binele moral, spre frumos și dreptate*. Problema aceasta a valorilor fundamentale este o problemă prioritară în dialogurile lui Platon, pe care Leon Robin, de exemplu, unul dintre exegeții scrierilor filosofului grec, o consideră „problemă totală a filosofiei lui Platon” [11, p.226].

Înainte de a ne despărți de Platon, ar trebui să mai spunem că el a elaborat teoria idealist-obiectivă a ideilor/*eidōs*-urilor sau a formelor, în care ideea de *bine, frumos și adevăr* constituie o esență în afara timpului și spațiului, abstractă și transcendentă, dominată de un principiu suprem, de natură divină. În *Omul politic*, de pildă, Platon consideră că doar prin educație se ajunge la virtute, iar educația nu poate fi realizată decât cu sprijinul valorilor fundamentale și prin împletirea dintre ele. Iar în *Philebos* filosoful grec susține că binele este valoarea care guvernează lumea ideilor „atributelor lui de autosatisfacere și autoîntâmpinare.” *Binele* produce – spune Platon în *Republica VII* – „tot ce este drept și frumos”, tot ce există, adică însăși existența. Pentru om, *binele* este „ceea ce îl face bun” atunci când în el ființează virtutea. Iar în dialogul *Philebos* Platon analizează binele moral ca amestec în care intră adevărul, frumosul și înțelepciunea, ca virtuți de comportament.

În ceea ce privește *frumosul* și educația prin și pentru frumos, sub diferitele sale specii și aspecte care îl definesc, acestea fac obiectul dialogurilor *Hippias Maior* și *Ion*. Referiri la *frumos*, ca valoare fundamentală, întâlnim și în dialogurile *Banchetul* („frumosul în sine este etern, mereu identic cu el însuși”) și *Legile* (frumosul este însoțitorul celorlalte valori – adevărul, binele, dreptatea; de exemplu, binele devine scopul frumosului, iar acesta – mijlocul binelui). Așa cum arătam într-un context anterior, putem conchide că Platon extinde *frumosul* până la cuprinderea întregii existențe umane. Concluzia aceasta este relevantă și pentru educație, pentru ceea ce s-ar putea numi practicarea frumosului în fiecare instituție de învățământ, printr-un context ambiental agreabil...

La rândul său, Aristotel, celălalt mare gânditor al antichității grecești, va fi preocupat și el de problema valorilor fundamentale și de impactul acestora asupra educației. Pentru Aristotel, *binele*, de pildă, reprezintă scopul absolut spre care tinde totul. Acest tot, numit și *binele suprem*, este realizat prin activitate virtuoză și o permanentă voință de autoperfecționare morală și spirituală, intelectuală. *Adevărul*, celălaltă valoare fundamentală, este exprimat de virtutea intelectuală și nu se limitează la a judeca și a cunoaște, ci la a decide și a acționa pentru a ajunge la virtutea perfectă – înțelepciunea. Aceasta din urmă constituie suprema treaptă a fericirii, echivalentă cu binele siuprem, ceea ce înseamnă că omul trebuie să pună în valoare tot ce e mai bun

în el, pentru a fi ceea ce trebuie să fie. „Valorile – spune Tudor Vianu, referindu-se la Aristotel – sunt și, ca atare, ele pot fi cunoscute deopotrivă cu toate obiectivele independente de conștiință. Ele sunt esențe, la fel ca ideile platonice, cu *eidōs*, despre care vorbește Aristotel, și cu *essentia* scolasticilor. Participând la un mod neatârnat al ființei, valorile au calitatea unei autonomii ideale, care, departe de a fi condiționată de spiritul care le cunoaște sau de lucrurile care le întrupează, le condiționează” [12, p.113-114].

Nu putem încheia referirile la problema valorilor în antichitatea greacă fără a-i menționa pe *sofiști*, pentru care valoarea nu este o calitate a lucrurilor și cu atât mai puțin o calitate „în sine”, transcendentă, ci o poziționare a conștiinței umane. În acest fel, sofiștii relativizează valoarea, susținând că nu există nimic „în sine” și „pentru sine”, că ceea ce este frumos pentru unii este urât pentru alții. Concepția aceasta a fost exprimată sintetic în celebra frază a lui Protagoras din Abdera (481-411 î. Hr.): „Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt – în ce fel sunt, a celor ce nu sunt – în ce fel nu sunt” [13, p.50]. Comentând cugetarea lui Protagoras, Angela Tulei e de părere că „aceasta exprimă, pe de o parte, un anumit relativism, iar, pe de altă parte, tendința de a valorifica personalitatea umană, de a judeca lucrurile în raport cu omul și de a legitima normele juridice – politice decise prin dezbateri colective” [8, p.147].

În temeiul celor relatate mai sus, putem conchide că antichitatea greacă viza, cu prioritate, valorile morale, estetice, cognitive și vitale. Între acestea, la loc de frunte se aflau, firește, *adevărul*, *binele* și *frumosul*, considerate ulterior ca fiind fundamentale. Cert este că, la vechii greci, valorile constau în disprețul față de destinul fatal, în armonie, echilibru și pace, în muncă și iubire, dar mai ales în acțiunea de cunoaștere și de repudiare a ignoranței.

Trecând la Roma antică, remarcăm că binele propriu omului este rațiunea desăvârșită, iar modelul suprem al vieții morale este înțeleptul. În convingerea lui Seneca, de pildă, binele suprem al omului este valoarea morală. În viziunea filosofului latin, spiritul omului este de aceeași natură cu divinitatea, iar răul este necesar virtuții pentru ca aceasta să se poată exercita. Altfel spus, răul este piatra de încercare a virtuții, căci pune în lumină valoarea morală a omului. Iar filosofia nu este, pentru Seneca, doar un sistem de idei, care să explice omul și universul, ci este calea care duce spre înțelepciunea (*sapientia*), văzută ca ideal al existenței...

Creștinismul va aduce o nouă viziune asupra lumii, asupra cunoașterii și, implicit, asupra sistemului de valori. Aflat în centrul respectivei doctrine, Isus Hristos va spune: Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Adevărul, Binele și Viața se află într-o perihoreză – unitate în trinitate. Valorile promovate de-acum înainte sunt virtuțile creștine, la care omul poate ajunge doar prin efort și credință. Valorilor filosofiei antice li se adaugă acum valoarea religioasă, *sacrul* fiind, în viziunea unor gânditori, încă o valoare fundamentală, alături de adevăr, bine și frumos. Dacă așa-zisele valori sociale sunt de natură intelectuală și volitivă, valorile religioase sunt mult mai afective și au un caracter contemplativ. „Acest caracter – afirmă Petre Andrei – se vedește prin faptul că valoarea religioasă înlătură dorințele impulsive omenești, depărtează tot ceea ce abate pe om de la idealul suprem” [5, p.192]. Filosoful ieșean consideră sacrul ca fiind „ultima valoare”, pe care o mai numește și „valoare transcendentă”. „Omul – remarcă, în acest sens, Petre Andrei – caută să dea un sens vieții sale, ca individ, universului, ca tot, și ultima valoare, care exprimă că totul este Dumnezeu, *valoarea transcendentă*” [5, p.192]. În ideea de Dumnezeu sunt contopite reprezentări epistemologice/ axiologice, cum ar fi reprezentarea *valorii binelui și a răului*, care sunt neapărat legate de sentimente. „Religia ca fenomen psihic – precizează tot Petre Andrei – nu e numai sentiment și reprezentare deci, ci este și o *conștiință a valorii* (...) Acest ideal sfânt, religios, predomină întreaga viață – în el se sintetizează conștiința supremă a *binelui*, a *adevărului* și *frumosului*. Sub influența valorii transcendente omul devine religios, căci atunci simte el că aparține unei lumi suprasensibile. Valoarea aceasta transcendentă se impune individului, făcându-l să se simtă dependent de ea” [5, p.195].

În perioada modernă, cel care va face o distincție între cele trei valori fundamentale în concepția filosofică este gânditorul german Immanuel Kant în cele trei opere ale sale: *Critica rațiunii pure* (1781), operă care s-ar putea intitula *Despre adevăr*; *Critica rațiunii practice* (1788), operă care s-ar putea intitula *Despre bine*, întrucât prezintă valorile morale, modul cum ele ființează și impactul pe care îl au asupra omului și societății; *Critica facultății de judecare* (1790), care s-ar putea intitula *Despre frumos*, fiindcă cercetează natura valorilor estetice, caracteristicile acestora, precum și raportul lor cu celelalte valori.

S-a afirmat, pe bună dreptate, că Immanuel Kant a inaugurat, prin scrierile sale, etapa unei filosofii în care se caută adevărul prin analize bazate pe condiții de cunoaștere solide. Mai cu seamă *Critica rațiunii pure* reprezintă o primă încercare de epistemologie a științei, prin care Kant a urmărit analiza valorii și limitelor

funcției cognitive a științei. Dar ceea ce interesează în mod deosebit tema prezentului articol este faptul că Immanuel Kant a fost unul dintre marii filosofi interesați de construirea unei *filosofii a educației*. În nu mai puțin celebrul său *Tratat de pedagogie* gânditorul german abordează nu doar problema impactului valorilor fundamentale asupra procesului educativ, ci și aspecte în legătură cu alte valori ale educației, precum *libertatea, datoria, disciplina, răspunderea* sau în legătură cu diferitele tehnici de realizare a formelor educației publice și private, care atestă întinsele lui cunoștințe și preocupări în domeniu. „Este de reținut interpretarea lui Kant dată științei” – scrie Marin C. Călin în *Filosofia educației* [10, p.41] – aceasta fiind semnificativă pentru o știință a educației care „să fie rațională pentru ca natura omenească să se poată dezvolta în așa chip ca să-și poată îndeplini destinația” [14, p.15]. Contribuțiile lui Kant în domeniul filosofiei educației decurg din cercetările lui referitoare la valorile conștiinței omului și de orientare spre valoarea educației. „Aceste cercetări privesc etica, estetica, dreptul și religia sau teologia, în general. Ele au ca punct de plecare explicarea omului ca ființă naturală (biologică) și ca ființă rațională (voluntară și perfectibilă)” [10, p.41].

Contribuția lui Kant la edificarea unei paradigme moderne de filosofie a educației este în legătură și cu alte probleme cercetate de filosofia religiei, de filosofia estetică și filosofia dreptului, adică în legătură cu valori fundamentale precum *sacru, frumosul, binele și adevărul*. Astfel, în lucrarea *Religia în limitele rațiunii* Kant se străduiește să găsească o explicație teologică a existenței lui Dumnezeu și să evidențieze aspecte caracteristice ale dogmaticii morale religioase. În sfârșit, Kant a analizat, într-o lucrare distinctă, și unele aspecte ale impactului pe care îl poate avea *frumosul*, ca valoare esențială, asupra educației. Astfel, în *Observații despre simțul frumosului și al sublimului* Kant analizează comportamentul estetic al omului în legătură cu *frumosul natural*, dar și cu *gustul estetic și sublimul estetic*. Pentru impactul valorilor esențiale asupra educației trebuie amintite și ideile sale referitoare la interacțiunea diferitelor drepturi și libertăți pentru a se putea institui o stare de drept, realizabilă printr-o constrângere legală...

Menținându-ne în spațiul spiritual german anterior perioadei moderne, se cer menționate și opiniile altor filosofi referitoare la problematica valorilor și la raporturile acestora cu educația. Un exemplu ar putea fi Friedrich Nietzsche (1844-1900), filosof, filolog și poet care s-a preocupat îndeosebi de probleme de etică, psihologie și filosofia culturii. Operele lui sunt constituite adesea ca aforisme sugestive, în care se pronunță pentru revizuirea tuturor valorilor tradiționale, inclusiv ale celor având atingere cu domeniul educației.

În epoca modernă și contemporană au existat, de asemenea, numeroși filosofi, pedagogi, oameni de cultură etc. care au abordat problematica axiologiei și impactul valorilor asupra diverselor aspecte ale educației. Din păcate, pe de o parte, corsetul limitativ al prezentului articol nu ne permite o radiografiere exhaustivă a tuturor opiniilor exprimate în ultimele două veacuri referitor la aportul axiologiei în sfera educației, iar, pe de altă parte, trebuie spus că, începând cu secolul XIX, s-a conturat tot mai vizibil *filosofia educației* – știință având ca obiect de studiu întreaga problematică a domeniului, inclusiv, firește, opiniile referitoare la raporturile existente între valorile fundamentale și formarea tinerei generații... „Filosofia educației – spune Marin C. Călin într-o lucrare cu același titlu – este o realitate epistemologică specifică în sistemul științelor. Obiectul ei de studiu (în sensul problemelor de care se ocupă) nu poate fi înscris în exclusivitate în interiorul filosofiei în relație cu metafizica (filosofia ontologiei umane), cu filosofia științei, cu filosofia gândirii (analiza conceptelor). În același timp, în funcție de evoluția intersectării problemelor teoretice și practice ale educației cu secțiunile amintite ale filosofiei contemporane, filosofia educației nu poate fi revendicată în exclusivitate de științele educației” [10, p.12-13].

Concluzii

Ar fi încă multe de spus referitor la relația educație-valoare, în general, și la locul și rolul valorilor fundamentale în procesul educațional, în special. Oricum, din cele arătate până aici se poate desprinde concluzia că valorile sunt rezultat al experienței și creativității omului, problema valorilor fiind indisolubil legată de ființa umană. Fiecare epocă, fiecare formațiune socială, fiecare clasă socială sau comunitate umană admite un anumit sistem de valori. În același timp, fiecare epocă își produce un câmp axiologic propriu, prin selecție sau producerea de noi valori. În acest sens, se poate vorbi de o dialectică evolutivă a valorilor, de o unitate între continuitate și discontinuitate. Schimbările istorice și sociale modifică atât criteriile de valorizare, cât și pe cele de înlănțuire și ierarhizare. Ceea ce este important de relevat, din perspectiva temei abordate de noi aici, este faptul că, în ciuda transformărilor/ schimbărilor produse în lume în ultimele două milenii și jumătate, unele valori precum *adevărul, binele, frumosul, sacru, dreptatea* au fost prețuite în orice epocă, fiind

considerate valori fundamentale ale societății, având un caracter peren. Mai mult decât atât, deși perspectiva asupra valorilor umane s-a schimbat în fiecare epocă istorică, valorile esențiale ca *adevăru*, *frumosul*, *binele*, *sacru* au constituit repere absolute cu un impact semnificativ – uneori decisiv – asupra formării caracterelor, asupra mentalităților și, în genere, asupra procesului educativ.

Referințe:

1. MĂCIU, M. *Știința valorilor în spațiul românesc*. I. București: Editura Academiei Române, 1995. 244 p.
2. VIANU, T. *Studii de filozofia culturii*. / Ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană. București: Editura „Eminescu”, 1982. 470 p.
3. PASCADI, I. *Idealul și valoarea estetică*. București: Editura Politică, 1966. 239 p.
4. BLAGA, L. *Orizont și stil în Trilogia culturii*. București, 1944.
5. ANDREI, P. *Filosofia valorii*. Ediția a III-a. / Prefață de Nicolae Râmbu. Iași: Polirom, 1997. 238 p.
6. *XXX Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: Arc -Gunivas, 2007. 2240 p.
7. PĂSLARU, VL. Valoare și educație axiologică: definiție și structurare. În: *Didactica Pro*, 2006, nr.1, p.3-8.
8. TULEI, A. Repere epistemologice de definire a valorilor. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe ale educației”, 2019, nr.5 (125), p.145-151.
9. Cf. PASCADI, I. *Din tradițiile axiologice românești*. București: Editura Științifică, 1970. 375 p.
10. CĂLIN, M. C. *Filosofia educației*. București: Aramis Print, 2001. 144 p.
11. ROBIN, L. *Platon*. București: Teora, 1996.
12. VIANU, T. Introducere în teoria valorilor. În: *Studii de filozofia culturii*, p.113-114.
13. Apud: PICHIU, D., ALBUȚ, C. *Teoria valorii și elemente de praxiologie*. Iași: Editura „Gheorghe Asachi”, 1994. 268 p.
14. KANT, I. *Tratat de pedagogie*. Iași: Agora, 1992.

Date despre autor:

Mona-Lisa-Ștefania CIOBANU, doctorandă, Școlara doctorală *Psihologie și Științe ale Educației*, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: ciobanu_monalisa@yahoo.com

Prezentat la 05.11.2020